
Metaforer må brukes med forsiktighet

SPRÅKSPALTEN

MAGNE NYLENNÅ

magne@nylenna.no

Magne Nylenna er professor emeritus i samfunnsmedisin ved Universitetet i Oslo, medlem av Gruppe for norsk medisinsk fagspråk og redaktør av *Medisinsk ordbok* (Kunnskapsforlaget/Gyldendal).

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

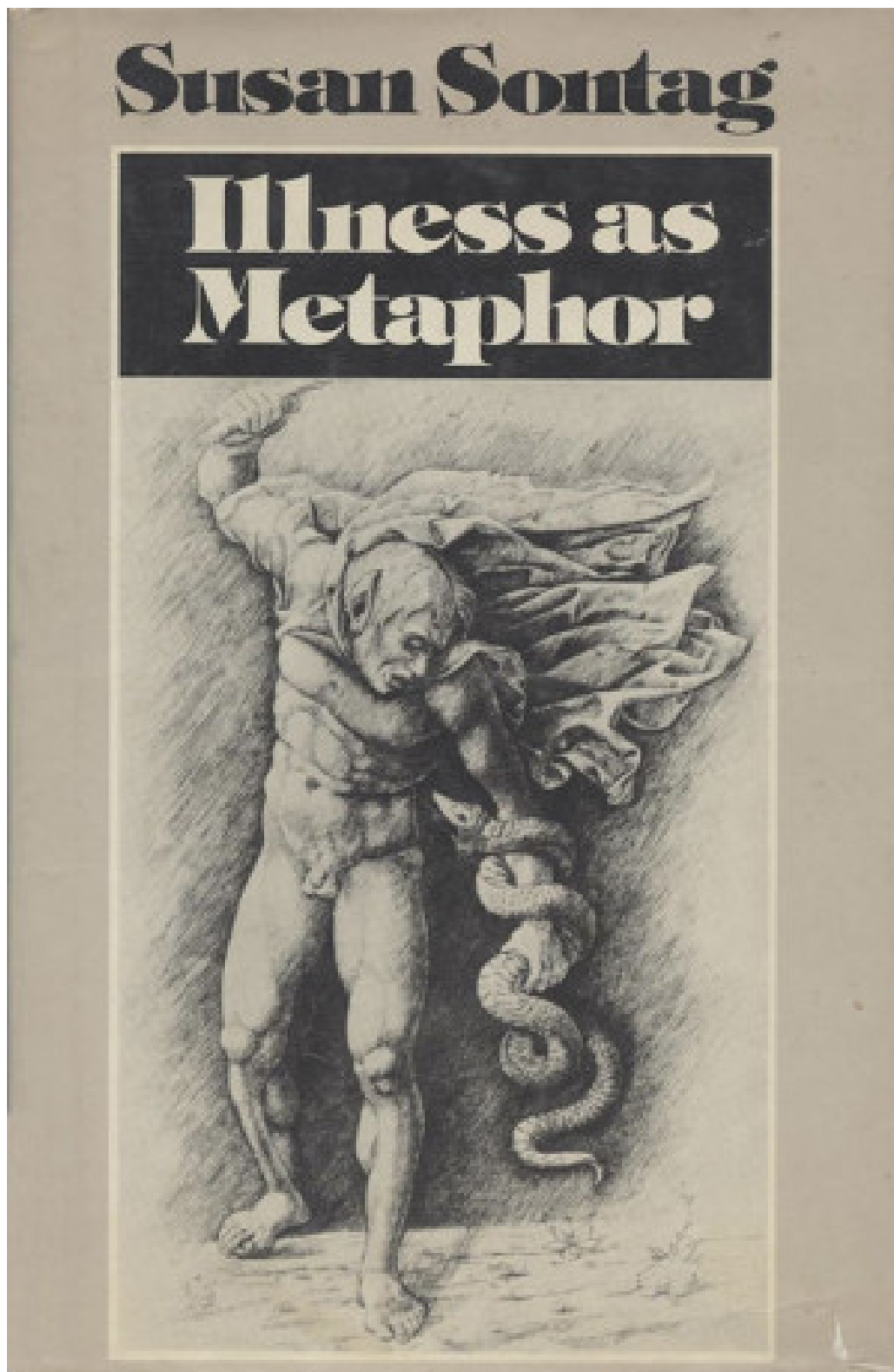
ERLEND HEM

Erlend Hem er instituttsjef ved Legeforskningsinstituttet, professor ved Universitetet i Oslo og leder av Gruppe for norsk medisinsk fagspråk. Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

«Er dette kroken på døra», spurte pasienten. «Jeg svarte ja», forteller medisinstudenten. «Jeg visste ikke hva det betydde, men jeg ville gjerne være positiv.»

En metafor er et ord eller et uttrykk som brukes i overført eller billedlig betydning [\(1\)](#). Filosofen Helge Svare omtaler en metafor som en bildebruk der vi «søker å beskrive eller forstå ett område av virkeligheten i lys av et annet» [\(2, s. 11\)](#). Noe kjent brukes for å forklare og forstå noe ukjent. I 1980 publiserte George Lakoff og Mark Johnson sin klassiske bok om metaforer [\(3\)](#). De viste at metaforer er en viktig del av språket, og at det påvirker våre tanker og handlinger i større grad enn vi skulle tro [\(3, 4\)](#). Vi lever simpelthen store deler av våre liv gjennom metaforer [\(3, s. 7\)](#).

Medisinske metaforer i allmennspråket

Faksimile

Menneskekroppen er en hyppig kilde til metaforer. Vi snakker i dagligtale om *stolbein*, *åsrygg* og *flaskehals* uten å tenke på opphavene (1). Det gjelder også uttrykk der vi beskriver en park som *byens lunge* eller enkeltpersoner som *rakryggede*.

Vi snakker om *riktig diagnose, smitte, epidemi* og *karantene* om mye mer enn sykdom. Å *tale for døde ører* kan man gjøre også overfor hørende. Å måtte *velge mellom pest og kolera* er en vanlig betegnelse på et dilemma. Ord som *klinisk* og *kirurgisk* brukes om presisjon både i fotball og krigføring.

Sykt brukes som forsterkende ord både i positiv og negativ retning: *sykt bra*, *sykt dårlig*. Ytterligere forsterkninger kan være *helt sykt*. Når *sinnssykt* benyttes på tilsvarende måte, er vi antakelig over grensen for ønskelig metaforbruk. Det samme gjelder bruken av betegnelser som *schizofreni* og *hjernedød*. For pasienter og pårørende kan slike metaforer være støtende. Det er uheldig når en fotballtrener forklarer et kamptap med at «tre hjerneblødninger senket oss» (5).

Pasienten som tekst

Metaforer brukes ofte i litteratur – også for å skildre sykdom. Ordbruken påvirker pasienters selvbylde og måten andre behandler dem på (6). I en bok fra 1978 tok Susan Sontag (1933–2004) et oppgjør med måten sykdom, spesielt tuberkulose og kreft, framstilles på i skjønnlitteraturen (7). Hun mente at metaforer hadde skapt en mytologi rundt disse sykdommene, blant annet med romantisering av tuberkulose. Senere ble kreft den sykdommen man opplever som «en hemmelig, skånselløs invasjon», skriver hun (7, s. 6). Sontag var særlig kritisk til framstillingen av pasienter som offer, og til krigsmetaforer som stigmatiserer pasienter. Hun supplerte senere boken med et kapittel om aids (8).

Forholdet mellom litteratur og medisin er tosidig. Pasienters liv og fortellinger kan fortolkes med litterære virkemidler. *Pasienten som tekst* er blitt en meta-metafor (9, 10). Litteraturviteren Petter Aaslestad analyserte journalnotater der pasientens tilstand formidles via en lege (11). På samme måte kan man studere ordvalg og språklige bilder i lege–pasient-kommunikasjonen.

Metaforer i helsespråket

I helsespråket hentes metaforer fra andre deler av livet. Pasienter og pårørende kan bevisst eller ubevisst beskrive sine opplevelser ved hjelp av metaforer, og leger kan bruke metaforer i sin kommunikasjon. I en oversikt over 17 studier av metaforer om sykdom og død, dominerte reise- og krigsmetaforer (12). Maskinmetaforer er også vanlige, særlig fra pasienters side, for eksempel «jeg kjenner meg utladet» eller «jeg ønsker en EU-kontroll».

Konkrete og synlige tilstander, som innen ortopedi og traumatologi, trenger færre metaforer enn abstrakte, mindre synlige fenomener, som i psykiatri, immunologi eller genetik. Terminal sykdom og død er i en særstilling, hvor metaforer ofte brukes (13). *Ta kvelden, gå i pennalet, legge inn årene, kroken på døra* eller *legge på røret* er bare noen av mange eksempler. Det kan være krevende å beherske slike uttrykk, ikke minst for leger og helsepersonell som ikke har norsk som morsmål (14).

Ved alvorlig sykdom er reisemetaforer vanlig. De kan f.eks. handle om *mange diagnoser i bagasjen, følge på veien, lys i tunnelen* eller at *det går nedoverbakke*. I en studie av 52 onkologers konsultasjoner med alvorlig syke kreftpasienter fant man i snitt to metaforer per konsultasjon (15). Onkologene som brukte mange metaforer, skåret høyest i pasientenes vurdering av kommunikasjonen (15).

Krigsmetaforer brukes på mange medisinske områder (16). Vi leser jevnlig dødsannonser og minneord om mennesker som *tapte kampen*. Det kan gi inntrykk av personlig svakhet, men kreft og andre sykdommer er ikke krigsarenaer der man vinner eller taper på grunn av egen styrke eller svakhet (17).

Koronapandemien var internasjonalt preget av mobilisering, kampvilje og krig. Den norske metaforen *dugnad*, som myndighetene brukte da landet stengte ned i mars 2020, var nok en bedre tilnærming (18). Innen faget immunologi brukes også mange krigsmetaforer, slik som *invasjon, forsvar* og *dreperceller*. Men også her finnes det alternativer: Man kan heller beskrive immunsystemet som et demokrati, der helheten og samarbeidet mellom ulike celler er løsningen (19).

I psykiatrien spiller metaforer en særegen rolle. Pasienter presenterer ofte symptomer som metaforer, f.eks. som *mørke tanker*, opplevelser av å *falle ut* eller *indre stemmer*. Slike beskrivelser er et godt utgangspunkt for psykoterapi der både pasient- og terapeutgenererte metaforer benyttes (9, 20). Noen metaforer er antakelig destruktive, andre kan være konstruktive eller kanskje endog terapeutiske (10).

Vær varsom

Metaforer er kraftfulle virkemidler som kan skape sin egen virkelighet. De fungerer som filtre som «både åpner opp for og dekker over aspekter ved virkeligheten» (2, s. 19). På den måten kan metaforer ha så vel et ønsket som et uønsket innhold. Den samme metaforen kan gi ulike assosiasjoner hos ulike pasienter (og leger), som lett kan skape misforståelser og forvirring, noe ingressen i denne artikkelen er et eksempel på.

Noen basale, kroppsbaserte metaforer ser ut til å være universelle, men de fleste blir til i et samspill med kultur, historie og tradisjon (21). Selv engelske kroppsmetaforer er forskjellige fra norske. *Shake a leg*, om å skynde seg, finnes ikke på norsk. *A bad hair day*, om en dårlig dag, kan kanskje sammenliknes med å *stå opp med* eller *på feil fot*. Der vi kan *ta skjeen i en annen hånd* når vi skifter mening, heter det på engelsk *a change of heart* (22).

Bruk av metaforer kan være krevende og risikabelt, særlig i et multikulturelt og flerspråklig samfunn. Pasienters metaforer kan være et godt utgangspunkt for god kommunikasjon, mens leger bør bruke metaforer bevisst og med varsomhet.

REFERENCES

1. Grue J. metafor. Store norske leksikon. <https://snl.no/metafor> Lest 4.1.2025.
2. Svare H. Livet er en reise. Metaforer i filosofi, vitenskap og dagligliv. Oslo: Pax, 2002.
3. Lakoff G, Johnson M. Hverdagslivets metaforer. Oslo: Pax, 2003.

4. Askeland N, Agdestein MW. Metaforer. Hva, hvor og hvorfor? Oslo: Universitetsforlaget, 2019.
5. Faiz KW. Hjernetomt om hjerneblødning. Tidsskr Nor Legeforen 2014; 134: 2302. [PubMed][CrossRef]
6. Lupton D. Medicine as culture. Illness, disease and the body. 3. utg. London: Sage, 2012.
7. Sontag S. Sykdom som metafor. Oslo: Gyldendal, 1979.
8. Sontag S. Illness as metaphor & aids and its metaphors. London: Penguin, 1991.
9. Kamps H. Pasienten som tekst – metaforer i medisinen. Tidsskr Nor Lægeforen 1999; 119: 2677–80. [PubMed]
10. Frich JC. Medisin som litterær virksomhet. Tidsskr Nor Lægeforen 2003; 123: 2474–6. [PubMed]
11. Aaslestad P. Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler Gaustad 1890–1990. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
12. Johannessen A, Askeland N. Metaforer om sykdom og død: en litteraturoversikt. I: Johannessen A, Askeland N, Jørgensen IB et al, red. Døden i livet. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2018: 153–69.
13. Hui D, Zhukovsky DS, Bruera E. Serious illness conversations: paving the road with metaphors. Oncologist 2018; 23: 730–3. [PubMed]
14. Hem E. Ta repert. Tidsskr Nor Legeforen 2014; 134: 198. [PubMed][CrossRef]
15. Casarett D, Pickard A, Fishman JM et al. Can metaphors and analogies improve communication with seriously ill patients? J Palliat Med 2010; 13: 255–60. [PubMed]
16. Hodgkin P. Medicine is war: and other medical metaphors. Br Med J (Clin Res Ed) 1985; 291: 1820–1. [PubMed]
17. Hem E. Kreft er ikke krig. Tidsskr Nor Legeforen 2014; 134: 2123. [PubMed][CrossRef]
18. Nacey S. The Norwegian dognad in times of COVID-19. Metaphor Symb 2024; 39: 79–95. [CrossRef]
19. Spurkland A. Have a cake and eat it too: the importance of metaphors in research communication. Nat Rev Immunol 2024; 24: 695–6. [PubMed]
20. Evensen JH, Malkomsen A, Røssberg JI. Metaforer som redskap i psykoterapi. Tidsskrift for Norsk psykologforening 2023; 60: 232–7.
21. Yu N. Metaphor from body and culture. I: Gibb RW, red. The Cambridge handbook of metaphor and thought. Cambridge: Cambridge University Press, 2008: 247–61.
22. Wordnik. Public list: body metaphors. <https://www.wordnik.com/lists/public-list-body-metaphors> Lest 4.1.2025.

